

Гуманітарний вісник ДВНЗ Переяславхмельницького держ. пед. ун-ту.
Тематичний випуск „Міжнародні Челпанівські психолого-педагогічні
читання”. – К., 2015. Вип. 35, том 3 (15). – С. 157 – 162.

УДК 378.013.43/.036

ОРДІНА Л.Л., канд. пед. наук, доцент

Білоцерківський національний аграрний університет

ЦІЛІСНІСТЬ ТА ІЄРАРХІЧНІСТЬ ПРОЦЕСУ КОГНІТИВНОГО РОЗВИТКУ СТУДЕНТІВ В КУЛЬТУРОТВОРЧОМУ СЕРЕДОВИЩІ ВНЗ

У статті розглянуто зміст поняття «когнітивний розвиток» особистості, окреслено специфіку інтелектуально-креативної діяльності студентів, що забезпечує прояв їх творчого потенціалу, визначено сутність цілісно-ієрархічного підходу до розбудови процесу когнітивного розвитку студентів як умови формування культуротворчого середовища ВНЗ.

Ключові слова: когнітивний розвиток, інтелектуально - креативна діяльність, культуротворче середовище, цілісно-ієрархічний підхід.

В статье рассмотрено содержание понятия «когнитивное развитие» личности, определена специфика интеллектуально-креативной деятельности студентов, которая обеспечивает проявление их творческого потенциала, определена сущность целостно-иерархического подхода к процессу когнитивного развития студентов как условия формирования культуротворческой среды вуза.

Ключевые слова: когнитивное развитие, интеллектуально - креативная деятельность, культуротворческая среда, целостно-иерархический подход.

Educational institutions combine both schools of cognitive roles and national cultural experiences, pedagogical tools of which are synchronized with a person culture creative realization using the world learning means. The process of students cognitive development enhancing is aimed at improving the training

content, forms, methods, techniques and tools in order to improve the learning activity and independence, skills development as well as their creative applying in practice.

To build up the process of students cognitive development as a condition of its impact on the formation of educational institution cultural creative environment we use a holistic hierarchical approach in our study involving the parts of the whole in a specific order from the highest to lowest, namely cognitive activity, cognitive independence, intellectual creative activities.

Keywords: cognitive development, intellectual creative activity, cultural creative environment, holistic hierarchical approach.

Постановка проблеми. Зміни та перетворення, що відбуваються у нашому суспільстві, особливо соціально-економічні перетворення, змушують практично всі науково-педагогічні колективи закладів вищої освіти будь-якого профілю ставити і вирішувати дуже важливі завдання глобального поліпшення професійної підготовки студентів.

Ідея формування культуротворчого середовища як умови культурного становлення особистості, необхідного елемента педагогічної системи вищого освітнього закладу, має об'єктивну обумовленість. Освітні установи поєднують у собі школу когнітивних ролей і школу національно-культурного досвіду, педагогічний інструментарій яких синхронізований за допомогою творчої реалізації особистості культуротворчими засобами пізнання світу. Ключем до вирішення цієї проблеми є розкриття пізнавальних, креативних здібностей майбутніх фахівців, психічної реконструкції соціокультурної сутності студентів, оволодінням когнітивними стилями діяльності, інтелектуальною культурою. Саме освітні заклади мають сприяти розвитку культурного потенціалу суспільства. В даний час в педагогічній науці існує безліч досліджень, метою яких є аналіз когнітивного розвитку особистості студента.

Мета статті – визначити сутність цілісно-ієрархічного підходу до розбудови процесу когнітивного розвитку студентів як умови формування

культуротворчого середовища вищого закладу освіти та окреслити специфіку інтелектуально-креативної діяльності студентів, що забезпечує прояв їх творчого потенціалу.

Теоретичне підґрунтя роботи. Когнітивність, або пізнання (лат. *cognitio*, «пізнання, вивчення, усвідомлення») термін, що означає здатність людини до розумового сприйняття і перероблювання зовнішньої інформації. Цей термін з'явився у 50-тих роках ХХ ст. в США, як один із напрямів сучасної психології («когнітивна психологія») і визначає такі поняття як знання, вміння, навчання[2, стор.11].

Епістемологічна теорія когнітивного розвитку була розроблена Ж. Піаже, в якій він досліджує зростання розумових здібностей людини у стадії розвитку, що означає здатність точно відображати оточуючий світ і виконувати логічні операції, які виникають у взаємодії з навколишнім світом. Вчений стверджує, що людина самостійно конструює свої когнітивні здібності за допомогою власних дій у навколишньому середовищі[5].

У психолого-педагогічній літературі термін “когнітивний розвиток” визначається як вплив шкільного навчання на когнітивний розвиток дитини (М. Коул); розумовий ріст людини від дитинства до дорослості (Г. Глейтман); розвиток, мислення людини як складний результат зростання, що починається з моменту народження (Р. Солсо); зміна інтелектуальних здібностей і знань про світ в процесі розвитку дитини (В. Дружинін); процес зміни когнітивних структур, і їх атрибутивних властивостей (П. Щедровицький); онтогенетизм пізнавального процесу (Л. Виготський) та ін.

Когнітивний розвиток (англ. *Cognitive development*, нім. *Kognitive Entwicklung*) – це розвиток усіх видів пізнавальних процесів, таких як відчуття та сприймання, пам'ять, увага, уява, мислення та інтелект, рішення логічних і творчих задач, що змінюються з віком людини. Для

збереження індивідуальності, розвитку особистості та успішної життєдіяльності людині необхідно володіти здатністю пізнавати.

Пізнання не є пасивним процесом, воно завжди поєднане з перетворення пізаного, що визначається когнітивною самостійністю. Когнітивною самостійністю ми називаємо саме відповідну якість, що інтегрує: показники емоційно-мотиваційної, вольової та спонукально-оцінювальної сфери психіки; сформований у особистості тезаурус декларативних знань, комплекс процедурних умінь і навичок, компетентність у здійсненні навчально-пізнавальної та професійної діяльності[6].

Для позначення характеристики особистості, яка являє собою стійкі індивідуальні особливості пізнавальних процесів, австрійський психолог і мислитель А. Адлер вперше використав поняття «когнітивний стиль», який, в рамках його індивідуальної психології, розумівся як своєрідність життєвого шляху особистості, структурованого постановкою і досягненням цілей[1].

Когнітивною діяльністю вважають діяльність, що спирається на пізнавальні (когнітивні) здібності студента. До когнітивних здібностей (від лат. Cogito - мислю) належать: логічні та емоційно-образні здібності, смислове та наукове бачення, здатність прогнозувати перспективу, формулювати гіпотези, робити висновки та ін. Головним принципом розвитку пізнавальних здібностей є первинність пізнання студентами реальності і самостійність отримання знань.

Виклад основного матеріалу. У нашому дослідженні культуротворче середовище ВНЗ (далі – КТС) виступає умовою самореалізації особистості студента у навчальному процесі і розглядається як система життєдіяльності, що включає взаємопов'язану сукупність навчальної та дозвіллевої діяльності суб'єктів освітнього простору, покликана формувати їх культурно-освітнє мислення, актуалізувати ціннісні орієнтації, реалізувати творчий потенціал і забезпечувати

валеологічні чинники професійно-навчального функціонування. Якщо у процесі навчання і виховання оптимально поєднуються нетрадиційні і традиційні форми навчання, різноманітні види творчих робіт, то утворюється культуротворче середовище, яке забезпечує прояв і розвиток творчого потенціалу особистості студента.

Функціональний аналіз дозволив визначити, що життєдіяльність студентства виявляється:

- у детермінованості, цілісності і самостійності поведінки, специфіці соціально-психологічних рис; об'єктивності існування (соціалізуюча функція);
- реалізації творчих здібностей особистості, продуктах творчості, творчому мисленні, прояві у мистецтві (креативна функція);
- у сутності та особливості вільного часу, що сприяє відпочинку і неформальному спілкуванню (рекреаційна функція);
- у частково усвідомленому психічному процесі уподібнення себе іншим людям, у формі спроб стати схожим на іншу людину або групу людей, перейняти значущі риси (ідентифікуюча функція);
- у потребі людей об'єднуватись, у психологічному захисті, самопрояві та самоутвердженні себе у собі подібних (інтегративна функція).

Кардинальне значення для дослідження особливостей молоді, на наш погляд, мають такі фактори:

1. Історичний підхід до трактування особливостей молоді: вікові особливості свідомості молоді завжди залежать від соціально-історичного контексту, особливостей суспільної системи.
2. Диференційований аналіз молоді по активності, освіті, політичній позиції.
3. Змістовна орієнтація поведінки молодої людини (визначення цілей, ціннісні орієнтації).

Під особливостями поведінки студентів мається на увазі специфіка мислення, оцінок і вчинків молодих людей. Форми поведінки студентів ми трактуємо наступним чином:

- Як ендогенно-біологічно зумовлені (залежність від статевої зрілості або віку).
- Як більш-менш формальні диспозиції психічної поведінки.
- Як форми поведінки, що мають переважно негативну оцінку.

Так, в якості особливостей поведінки студентів, можна вважати лабільність, підвищену збудливість, інстинктивність, прагнення до інтроверсії, самоствердження, автономії, романтичну налаштованість, мрійливість, максималізм, готовність до самопожертви, безкомпромісність, нетерпимість, прагнення до негайного здійснення мрій, критичну налаштованість.

В умовах КТС студент демонструє найбільш високі результати у навчанні, що пояснюється креативністю викладача, а саме рівнем знань, стилем спілкування та творчими підходами до організації освітнього процесу. Тому проблема підготовки креативного та високоінтелектуального фахівця, здатного до творчої діяльності об'єктивно пов'язана з умовами моделювання КТС ВНЗ, а саме - розбудовою процесу когнітивного розвитку студентів.

Активізація процесу когнітивного розвитку студентів спрямована на удосконалення змісту, форм, методів, прийомів і засобів навчання з метою підвищення активності і самостійності у засвоєнні знань, формуванні умінь і навичок, творчого використання їх на практиці.

У моделюванні КТС ВНЗ когнітивний стиль формують, в основному, такі види когнітивних умінь, як: уміння розглядати проблему в різних системах координат; уміння виділяти об'єкт з контексту; уміння гнучко і функціонально мислити. Когнітивний стиль конструє здібності студента за допомогою власних дій в КТС середовищі.

Для розбудови процесу когнітивного розвитку студентів як умови його впливу на формування КТС ВНЗ, у нашому дослідженні ми застосовуємо цілісно-ієрархічний підхід, який передбачає розташування частин цілого у певному порядку від вищого до нижчого.

Ієрархічний характер когнітивного розвитку студентів слід розглядати з нижчих рівнів до вищих. Перший рівень - це когнітивна активність, яка включає в себе придбання, застосування і перетворення когнітивного досвіду. Другий рівень - когнітивна самостійність - це компетентність у здійсненні навчально-пізнавальної та професійної діяльності. Третій рівень – інтелектуально-креативна діяльність - це продуктивність застосування і перетворення досвіду яка визначається загальним інтелектом і креативністю.

Когнітивна активність – це здатність навчатись і розпізнавати інформацію, наявність особистісних результатів освіти, що відрізняються від освітніх стандартів глибиною, тематикою, думкою, відмінними від загальноприйнятих.

Американський психолог У. Найссер визначив когнітивну активність як активність, пов'язану з придбанням, організацією та використанням знань [3, с.46]. Суттєвий вплив на придбання знань справляє навчальний процес, який комбінує навчальні компоненти (методи, прийоми, форми) у їх структурній взаємодії, що дозволяє створювати різні педагогічні технології. Для підвищення ефективності навчання технологізація передбачає цілісне використання в навчальному процесі оптимальної кількості навчальних компонентів, системне планування, організацію виконання й оцінку процесу навчання відповідно до поставлених цілей застосування людських і технологічних ресурсів.

Для досягнення високих результатів у самостійній когнітивній діяльності важливі такі якості, як: наснага, емоційно - образний підйом у творчих ситуаціях, уміння налаштовуватися на процес самостійної роботи і створювати внутрішню позитивну мотивацію, образність, асоціативність,

споглядальність, відчуття новизни, здатність до емпатії, ініціативність, здатність до генерації ідей, подолання стереотипів, обирання методів пізнання, уміння визначати структуру і будову, формулювати гіпотези, конструювати версії, закономірності, формули, теорії.

Інтелектуально-креативна когнітивна сфера особистості забезпечує динамічне відображення дійсності та її перетворення, посилення в ній особистісної домінанти, формування досвіду, пріоритетність творчої самореалізації, регуляцію діяльності. У цій сфері специфічно взаємодіють психічні процеси, забезпечуючи єдиний потік цілісної свідомої відображеної та перетвореної продуктивної діяльності. Інтелектуальна діяльність людини поєднує в собі не тільки знання, навички, уміння, засвоєння інформації, а і здатність до прояву інтелектуальної ініціативи щодо створення нового.

Інтелектуальна діяльність надає людині певної індивідуальності, визначає певний когнітивний стиль, раціональний, наочно-образний спосіб пізнання, що у взаємодії відображає цілісність діяльності. Г. Перкінс, автор теорії «інтелектуального порогу», на основі кореляційних досліджень стверджує, що для оволодіння кожною діяльністю потрібен необхідний і достатній рівень інтелекту[4]. Вчений вважав, якщо інтелект у індивіда нижче цього рівня, індивід не може працювати, але перевищення інтелекту над необхідним рівнем не дає зросту продуктивності. Відмінності продуктивності в осіб, чий інтелект перевищує рівень «порогів» будуть визначатися мотивацією, особистісними рисами і т.п., але не відмінностями інтелекту.

Автори концепції креативності (Д. Гілфорд, Е.П. Торренс та ін.) підкреслюють, що креативність є спільною особливістю особистості і впливає на творчу продуктивність незалежно від сфери прояву особистісної активності. Креативність - це сутність, що належить одночасно як самому суб'єкту, так і зовнішньому світові.

Під креативністю найчастіше розуміють такі різні здібності, як уява, асоціативність, фантазія, мрійливість, кмітливість, готовність до вигадування, винахідливість, своєрідність, неординарність, нестандартність, самобутність, оригінальність, інтуїція, здатність до вирішення проблем, інсайт, наявність досвіду реалізації найбільш творчих своїх здібностей у формі виконання та захисту творчих робіт, участь у конкурсах, олімпіадах та ін. Креативність, на наш погляд, - це інтеграційна здатність, що вбирає в себе цілі системи взаємопов'язаних здібностей-елементів.

Отже, інтелектуально - креативна діяльність необхідна людині в процесі пізнання навколишньої дійсності і розподілена за такими показниками:

- Чуттєве відображення дійсності, розвинена працездатність, енергійність;
- Здатність до абстрактного і раціонального мислення, цілеспрямована діяльність та ефективна життєздатність в навколишньому середовищі, єдність операцій, змісту та продукту.
- Схильність до експерименту, бачення суперечностей, формулювання проблеми і гіпотези, володіння способами вирішення різних завдань.

Висновок. Культуротворче середовище вищого закладу освіти розглядається як система життєзабезпечення, яка включає в себе проблемні фази соціалізації, адаптації та пристосування до нових умов у вищому навчальному закладі через отримання знань, персоніфікацію через творчу діяльність, інтеграцію з «новим» середовищем через навчально-виховну діяльність.

Цілісність та ієрархічність процесу когнітивного розвитку студентів в культуротворчому середовищі ВНЗ сприяє вирішенню проблеми розкриття пізнавальних, креативних здібностей майбутніх фахівців,

психічної реконструкції соціокультурної сутності студентів, оволодінням когнітивними стилями діяльності, інтелектуальною культурою.

Література

1. Адлер А. Наука жить: сб./ А. Адлер; сост. и ред. А. А. Юдина. – Киев, 1997. – 287 с.

2. Дружинин В.Н. Психология общих способностей./Владимир Николаевич Дружинин – Петербург: СПб., 1999. – 368 с.

3. Моисеев Н.Н. Судьба цивилизации. Путь разума. / Никита Николаевич Моисеев - Москва, 2000. – 224 с.

4. Перкинс Д.Н. Творческая одаренность как психологическое понятие //Обществ. науки за рубежом. Науковедение.–1988.-№4. – С.88-92.

5. Пиаже Ж. Теория Пиаже. Разд. III: Теория стадий //Ж. Пиаже - История зарубежной психологии. 30-е — 60-е годы XX века. Тексты /Под ред. П. Я. Гальперина, А. Н. Ждан. М.: Изд-во Моск. ун-та, 1992. – С. 232–292.

6. Семина Л. В. Диагностический и мотивационный этапы формирования когнитивной самостоятельности в процессе обучения бакалавров//III Всероссийская научн.-практ. Интернет-конференция «Инновационные направления в педагогическом образовании» с международным участием. URL: <http://econf.rae.ru/article/5141>

Довідка про автора

Ордіна Лариса Леонідівна, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри суспільно-гуманітарних дисциплін факультету права і лінгвістики Білоцерківського національного аграрного університету, м. Біла Церква.

Контактна адреса: Київська обл., м. Біла Церква, вул. ак. Кримського 8 кв.7, 09100, моб. 0501682321

Larisaordina@ukr.net

